

فرا تحلیل علل جامعه‌شناختی گرایش به طلاق در ایران (در بازه زمانی سال های

۱۳۸۶-۱۳۹۶)

ابراهیم فتحی^۱، صادق مولایی^۲، میثم لطیفی^۳

چکیده

طبق احادیث، پدیده طلاق منفورترین حلال خداوند است. با رشد فزاینده طلاق از اواسط دهه ۸۰ شمسی، نظر کارشناسان علوم اجتماعی به سوی این مسئله اجتماعی و فرهنگی جلب شد و تحقیقات زیادی در این مورد صورت گرفت. از این رو، پژوهش حاضر با هدف شناسایی علل جامعه‌شناختی گرایش به طلاق در ایران در تحقیقاتی که در این زمینه در بازه زمانی سال های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶ صورت گرفته است، انجام شد. پس از بررسی شرایط ۱۰۰ مقاله علمی-پژوهشی و ۵۰ پایان نامه علمی معتبر، جهت فرا تحلیل علل طلاق در ایران ۵۵ پژوهش بین سال های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۶ برای ورود به پژوهش انتخاب شد. نتایج فرا تحلیل به روی ۲۶۰ آزمون استخراجی از این منابع نشان داد که میانگین اندازه اثر علل فردی، علل ساختاری، علل انتخابی، علل وارده از سوی خانواده و دوستان، علل اجتماعی و علل ارتباطی میان زوجین به ترتیب ۰/۴۲۳، ۰/۳۹۲، ۰/۳۵۳، ۰/۲۵۸، ۰/۳۹۳، ۰/۳۸۲ است. با تحلیل مدل خروجی با استفاده از نظریه رشد چهار بُعدی تأثیرات، این نتیجه حاصل شد که همبستگی هر چند از ناحیه فرد یا زوجین یا خانواده‌ها و یا اجتماع وارد می‌شود، اما زمانی به علتی برای طلاق تبدیل می‌شود که تمام تأثیرات فردی، زوجینی، خانوادگی و اجتماعی را به همراه داشته باشد و اگر این تأثیرات توسط این همبستگی به وجود نیاید یا شدت آن کم و ناچیز باشد، این همبستگی سبب طلاق نمی‌شود.

واژگان کلیدی: علل طلاق، فرا تحلیل طلاق، نظریه رشد چهار بُعدی تأثیرات.

۱. استادیار فرهنگ و ارتباطات، عضو هیئت علمی دانشگاه صدا و سیما، قم، ایران.

Email: e.fathi@iribu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد مدیریت راهبردی فرهنگ، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: sadeghmolayi@gmail.com

۳. دانشیار دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

Email: meisamlatif@gmail.com

A Meta-Analysis of Sociological Causes of a Tendency to Divorce in Iran (During 2007-2017)

Ebrahim Fathi¹, Sadegh Molaei², Meisam Latifi³

According to Hadiths, the phenomenon of divorce is the most hated Halal of God. By the increasing rate of divorce in the mid-2000s, experts of social sciences took divorce as a social-cultural issue into consideration and lots of studies were conducted on it; thus, the present research was conducted with the purpose of investigating the sociological causes of a tendency to divorce in Iran in related studies done during 2007-2017. After reviewing 100 research papers and 50 valid dissertations, 55 studies conducted during 2007-2017 were selected in order to be analyzed in this research. A meta-analysis of 260 tests extracted from these studies showed that the average of the effect size of individual causes, structural causes, selective causes, causes received from the family and friends, social causes, and communication causes between couples were, respectively, 0.423, 0.392, 0.353, 0.258, 0.393, and 0.382. Analyzing the output model by using the theory of four-dimensional growth of effects showed that although the correlation comes from individuals, couples, families, or societies, it results into a cause of divorce when it is accompanied by all individual, couple, family, and social effects, and if these effects are not created by this correlation or if its intensity is low or very little, this correlation does not result into a divorce.

Keywords: causes of divorce, meta-analysis of divorce, theory of four-dimensional growth of effects.

Paper Type: Review

Data Received: 2018/11/20 Data Revised: 2019/08/09 Data Accepted: 2019/09/01

1. Assistant Professor of Culture and Communications, Faculty Member of IRIB University, Qom, Iran.

Email: e.fathi@iribu.ac.ir

2. M.A. in Strategic Management of Culture, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. (Corresponding Author)

Email: sadeghmolayi0@gmail.com

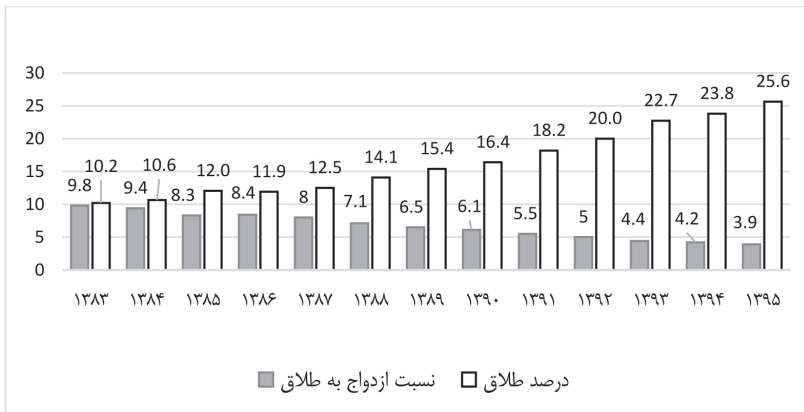
3. Associate Professor of Faculty of Islamic Knowledge and Management, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

Email: meisamlatifi@gmail.com

۱. مقدمه

خانواده یکی از قدیمی ترین و اساسی ترین نهادهای اجتماعی تأثیرگذار در حیات اجتماعی انسان است که در تعادل روانی، عاطفی و اجتماعی انسان مؤثر بوده و کانون اصلی علاقه، محبت و همدلی برای اوست. (ساروخانی، ۱۳۸۵، به نقل از تقی پور، ابراهیم پور و راد، ۱۳۹۱) این نهاد یک کانون تسکین دهنده، التیام بخش و شفا دهنده است که در آن فشارهای روانی وارد شده بر اعضا کم و راه رشد و شکوفایی آنها هموار می شود (گلدنبرگ، ۱۳۸۲، به نقل از هنریان و یونسی، ۱۳۹۰). در قرآن کریم آرامش روانی به عنوان حکمت تشکیل خانواده مطرح شده است (رک. ۱۰، روم: ۲۱). در نظام آفرینش، خانواده کانون آرامش است. خداوند مرد و زن را به گونه ای آفریده است که مکمل یکدیگر باشند و تا در کانون خانواده در کنار هم نباشند به آرامش نمی رسند. (محمدی ری شهری و پسندیده، ۱۳۸۹) روابط موجود در خانواده مانند روابط دوستی و کاری رایج در جامعه جنبه های مثبت و منفی دارد. با رشد جنبه های منفی در این روابط خانواده به کانون درگیری، کشمکش و تضاد تبدیل می شود و تفاهم که سنگ زیرین بنیان خانواده است، ویران می شود (رمضانی، ۱۳۹۰). وقتی کارکردهای زیستی، اجتماعی، شناختی و عاطفی خانواده یکی پس از دیگری آسیب می بیند اعضای خانواده به تدریج احساس رضایت مندی خود را از دست می دهند که این امر ابتدا موجب گسستگی روانی و سپس گسستگی اجتماعی و در نهایت به یک واقعه حقوقی به نام طلاق ختم می شود (آماتو، ۱۳۸۰، به نقل از عابدی نیا، نقی زاده و بوالهری، ۱۳۹۴). رسول اکرم صلی الله علیه و آله درباره قبح طلاق می فرماید: «هیچ چیز در پیشگاه خدا محبوب تر از خانه ای که به ازدواج آباد شده باشد، نیست و هیچ چیز در پیشگاه خدا منفورتر از خانه ای که در اسلام به جدایی (طلاق) ویران شود، نیست» (حرعاملی، ۱۴۱۴ هـ.ق، ۱۶/۲۶۶).

امروزه مباحث مربوط به مشکلات خانوادگی و طلاق افزایش چشم گیری دارد. (صدیق و اصغریور، ۱۳۸۸) در ایران در سال های اخیر میزان طلاق افزایش یافته است و این افزایش به ویژه در شهرهای بزرگ بسیار محسوس است (حبیب پور و نازک تبار، ۱۳۹۰). بررسی ها نشان دهنده افزایش آمار طلاق در طول چند سال اخیر در ایران است که بیانگر حقایق تلخ و دردآور است (تیرگری، ۱۳۸۶، به نقل از عابدی نیا، نقی زاده و بوالهری، ۱۳۹۴).

نمودار ۱. درصد طلاق و نسبت ازدواج به طلاق از سال ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۵ (رک.، سایت سازمان ثبت احوال کشور، ۱۳۹۵)

همان طور که در نمودار ۱ دیده می شود طلاق در سال ۱۳۹۴ به ۲۳٪ رسیده است؛ یعنی در مقابل هر ۴/۲ ازدواج ثبت شده، یک طلاق نیز ثبت شده است. طلاق در پایان آذر سال ۱۳۹۵ با افزایش ۲/۶٪ نسبت به سال ۹۴ به ۲۵/۶٪ رسید؛ یعنی در مقابل هر ۳/۹ ازدواج ثبت شده، یک طلاق گزارش شده است. (سازمان ثبت احوال کشور، ۱۳۹۵) اولین گام مدیریت راهبردی برای سیاست های مطلوب فرهنگی و دادن راهبردهای فرهنگی برای کاهش طلاق، بررسی علمی و اطلاع از وضعیت موجود است. چیزی که در بند سیزدهم سیاست های کلی خانواده از سوی مقام معظم رهبری این چنین به آن اشاره شده است: «پیشگیری از آسیب های اجتماعی و عوامل تزلزل نهاد خانواده به ویژه موضوع طلاق و جبران آسیب های ناشی از آن با شناسایی مستمر عوامل طلاق و فروپاشی خانواده و فرهنگ سازی کراهت طلاق» (سیاست های کلی خانواده، ۱۳۹۵).

بر اساس مطالبی که بیان شد، پژوهش درباره شناسایی علت های طلاق و اولویت بندی آنها بیش از پیش ضروری و لازم به نظر می رسد. کارشناسان علوم اجتماعی بدین ضرورت توجه کرده اند و در ده سال اخیر حجم وسیعی از مطالعات و تحقیقات را به همین موضوع اختصاص داده اند. جمع بندی و نتیجه گیری نهایی از این حجم وسیع مطالعات و تحقیقات تا کنون صورت نگرفته است. بنابراین، پژوهش حاضر با روش فراتحلیل در پژوهش های برجسته، عوامل طلاق را بررسی می کند تا اولویت ها را برای سیاست گذاری و تشخیص راهبردهای تقویت و استحکام خانواده به صورت علمی و دقیق معرفی کند.

میزان تأثیر عواملی که از سوی هریک از زوجین زمینه‌ساز بروز طلاق می‌شود مانند اعتیاد، ضعف مبانی اعتقادی، ضعف مسئولیت‌پذیری، خشونت، بداخلاقی و... چه اندازه است؟ عواملی که از سوی زندگی زناشویی زوجین زمینه‌ساز بروز طلاق می‌شود چه اندازه است (چه این علل از نظر ساختاری باشد مانند مردسالاری و...، چه از نظر زیستی باشد مانند نازایی، اختلالات جنسی و...، چه از نظر انتخابی باشد مانند نداشتن کفویت در عقاید و... و چه از نظر ارتباطی باشد مانند نداشتن تفاهم زناشویی و...)؟ میزان اثر عواملی که از سوی خانواده‌های زوجین زمینه‌ساز بروز طلاق می‌شود مانند دخالت والدین، ازدواج‌های تحمیلی و نسنجیده، سابقه طلاق در خانواده‌ها و حمایت‌های اشتباه چقدر است؟ میزان اثر عواملی که از سوی اجتماع و اقتصاد زمینه‌ساز طلاق می‌شود مانند تغییر ارزش‌ها، فردگرایی، بیکاری مرد و درآمد پایین مرد چقدر است؟

تحقیقاتی که مانند مقاله حاضر در آنها سعی شده است از نتایج تحقیقات قبلی استفاده شود و آنها را سامان دهد از روش مرور سیستماتیک یا فراتحلیل‌های کیفی بهره برده‌اند. از جمله این پژوهش‌ها عبارتند از: روشن فکر و کلانتری (۱۳۹۰) که در تحقیق خود با عنوان مرور سه دهه تحقیقات علل طلاق در ایران، تحقیقات مربوط به طلاق را بررسی کرده‌اند. در نقد این پژوهش باید گفت که هرچند در آن از روش مرور سیستماتیک استفاده شده است، ولی اطلاعاتی را که یک سیاست‌گذار به آن نیاز دارد، فراهم نمی‌کند و اطلاعاتی غیرضروری مانند جنسیت محققان را نیز آورده است و مجموعه‌ای از اطلاعات را فراهم کرده است که در واقع مقدمه‌ای برای فراتحلیل است.

حاجیان (۱۳۹۳) در تحقیق خود با عنوان فراتحلیل مطالعات خانواده در زمینه عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی، به فراتحلیل مطالعات طلاق پرداخته است. نقدی که به تحقیق قبل وارد است شامل این تحقیق نیز می‌شود. در این تحقیق از عنوان فراتحلیل استفاده شده است، اما فراتحلیل مرحله انتهایی مرور سیستماتیک است و این تحقیق نیز مرور سیستماتیک است که اطلاعات کلی پیرامون دسته‌ای از تحقیقات را فراهم می‌کند. در اهداف تحقیق نیز ترکیب و تلفیق نتایج تحقیقات انجام شده درباره عوامل مقوم و فرساینده خانواده ایرانی به عنوان هدف بیان شده است. اسماعیل زاده (۱۳۹۲) در

پژوهش خود با عنوان فراتحلیل تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق در سال های ۱۳۷۸-۱۳۸۸ به فراتحلیل مطالعات طلاق پرداخت. در این تحقیق مطالعات مربوط به عوامل مؤثر در طلاق گردآوری شده است و در نهایت ۲۳ مطالعه برای ورود به مرور سیستماتیک پذیرفته شده است. فرضیات هر یک از پژوهش های حاضر استخراج شده است و مؤلفه ها و اجزای مطالعات ۱۶۹ فرضیه نیز استخراج و علامت گذاری شده است. نتایج این فراتحلیل نشان داده است که فقر شدید مطالعات با رویکرد بین رشته ای، ضعف در استفاده از روش های کیفی و ژرفانگر، استفاده کم از آزمون های آماری پیشرفته، ضعف شدید در استفاده از طرح های آزمایشی و ابزارهای استاندارد و استفاده کم از مدل های نظری از جمله ضعف های مطالعات در حوزه طلاق بود.

ذوالفقاری و شادی (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان فراتحلیلی بر پژوهش های انجام شده در زمینه عوامل مؤثر بر طلاق، به تحلیل مطالعات در زمینه طلاق پرداخته اند. در این مطالعه، اطلاعات ۴۵ پژوهش که مناسب تشخیص داده شده است وارد کاربرد فراتحلیل شده است. ایشان با توجه به معیار کوهن، اندازه اثر عوامل اجتماعی و فردی را پایین تر از متوسط گزارش می کنند. همچنین آزمون Q برای همگنی مطالعات انجام شد که نتایج آزمون حاکی از ناهمگنی مطالعات بود. اسماعیل زاده، بقایی و عمیدی (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان مرور سیستماتیک تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق، ۲۳ مورد از تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق را بررسی کرده اند. این تحقیق با نگاهی به نقشه جغرافیایی در سطح کشور از تفاوت میزان و علت های وقوع طلاق بر اساس تفاوت های فرهنگی و اجتماعی خبر می دهد. در پژوهش حاضر سعی شده است که نواقص مطرح شده در پژوهش های قبلی برطرف شود. برای این مهم فراتحلیل کمی به جای فراتحلیل کیفی به کار رفته است و مهمترین علت های طلاق مبتنی بر داده های تجربی حاصل از فراتحلیل به دست آمده است.

در پژوهش حاضر نتیجه گیری نهایی از حجم وسیعی از مطالعات و تحقیقات که معیارهای لازم را داشتند به دست آمد. بیشتر پژوهش های پیشین به صورت تک عاملی و در یک محدوده جغرافیایی، پدیده طلاق را تحلیل کرده اند؛ پژوهش حاضر برای برطرف کردن این نقطه ضعف، با روش فراتحلیل و هم افزایی بین این تحقیقات انجام شد. همچنین

سعی شد نقاط ضعف تحقیقات فراتحلیلی دیگر مانند پوشش دامنه محدودی از تحقیقات و مطالعات، به کارگیری فراتحلیل کیفی به جای کمی، استفاده نکردن از روش فراتحلیل در خلق یک تئوری و نظریه جدید و به کارگیری این نظریه در تحلیل یافته‌ها جبران شود. پژوهش حاضر با یک نگاه کلان و ساختاری در طول یک دهه، پدیده طلاق و عوامل بروز آن را بررسی و از دستاوردهای فراتحلیل در خلق یک تئوری و نظریه استفاده نمود و تحلیل یافته‌ها براساس این نظریه صورت گرفت.

۲. چارچوب نظری پژوهش

طلاق از پدیده‌های اجتماعی چند بعدی است و برای تحلیل آن باید از ابعاد مختلف به آن نگاه کرد. (حبیب‌پور و نازک‌تبار، ۱۳۹۰) با بررسی نظریات مختلف مشخص شد هر یک از اندیشمندان از ابعاد گوناگون این پدیده را تبیین کرده‌اند؛ یعنی هر یک، شیوه پدید آمدن طلاق از ناحیه یک یا چند علت را بررسی کرده‌اند. مانند نظریه شبکه که یکی از علت‌های طلاق یعنی، دخالت خانواده و اطرافیان را تحلیل نموده، یا نظریه کشمکش که اختلافات زناشویی ناشی از کمبود منابع را تحلیل کرده است. آنچه در پژوهش حاضر به آن تأکید شد، چگونگی شناخت روابط بین علت‌های مختلف، شیوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر و تفکیک میان علت‌های زمینه‌ساز و مستقیم طلاق است. تاکنون نظریه‌ای با زاویه پاسخ‌گویی به این سؤالات اساسی بیان نشده است. بنابراین، برای پاسخ به این پرسش‌ها در پژوهش حاضر از نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات استفاده شد.

۲-۱. نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات

باید به این نکته توجه داشت که همبستگی بین دو متغیر برای مثال اعتیاد و گرایش به طلاق همیشه به معنی رابطه علی و معلولی بین آنها نیست بلکه تنها نشان می‌دهد که تغییر در یک متغیر موجب تغییر در متغیر دیگر می‌شود. بنابراین، تحقیقات همبستگی به طور معمول رویکردی مقدماتی برای مطالعه روابط علی و معلولی است. براساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، زندگی مشترک از چهار بعد تأثیر می‌پذیرد: بعد فردی، زوجینی، خانوادگی و اجتماعی. بنابراین در تحقیقات مختلف همبستگی‌های گوناگونی در این چهار

بعد بررسی شد. این تفکیک به معنای تفکیک عقلی این ابعاد از یکدیگر نیست بلکه بیشتر به شیوه تأثیرگذاری آنها اشاره دارد؛ زیرا ابعاد بیان شده از یکدیگر جدا نیستند و در یک نگاه سیستمی با یکدیگر در تعامل هستند. (زارع، نجفی و عنایت، ۱۳۹۲)

۲-۱-۱. بعد فردی مؤثر بر زندگی مشترک

همبستگی‌هایی هستند که از ناحیه یکی از زوجین وارد زندگی مشترک می‌شود. در پژوهش‌های بررسی شده، به همبستگی‌های فردی مختلفی مانند بی‌سوادی، ضعف مبانی اعتقادی، اعتیاد و... اشاره شده است.

۲-۱-۲. بعد زوجینی مؤثر بر زندگی مشترک

بعد زوجینی یعنی، همبستگی‌هایی که ناشی از زوجیت است. این همبستگی‌ها را می‌توان به سه دسته ساختاری، انتخابی و ارتباطی تقسیم‌بندی کرد. همبستگی‌های ساختاری مربوط به جنبه زیستی یک زندگی مشترک است. مانند ازدواج مجدد، تجربه کم زندگی مشترک و تعداد فرزند کم. همبستگی‌های انتخابی، مربوط به آغاز و تأسیس زندگی مشترک است مانند نداشتن کفویت در عقاید، فرهنگ و اقتصاد. همبستگی‌های ارتباطی مربوط به روابط بین زوجین است مانند نبود رضایت زناشویی، نداشتن علاقه به یکدیگر، اختلاف سلیقه و نداشتن تفاهم.

۲-۱-۳. بعد خانوادگی مؤثر بر زندگی مشترک

بعد خانوادگی، همبستگی‌هایی را شامل می‌شود که از ناحیه خانواده‌ها و دوستان زوجین در زندگی آنها تأثیر می‌گذارد مانند حمایت اشتباه، دخالت، ازدواج اجباری و سابقه طلاق.

۲-۱-۴. بعد اجتماعی مؤثر بر زندگی مشترک

بعد اجتماعی شامل همبستگی‌هایی است که از ناحیه جامعه زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مانند علل اقتصادی همچون بیکاری یا تغییرات گسترده فرهنگی مانند تغییرات ارزشی، فروپاشی هنجارها و اشتغال بانوان.

۲-۲. چگونگی تبدیل همبستگی‌های طلاق به علت طلاق

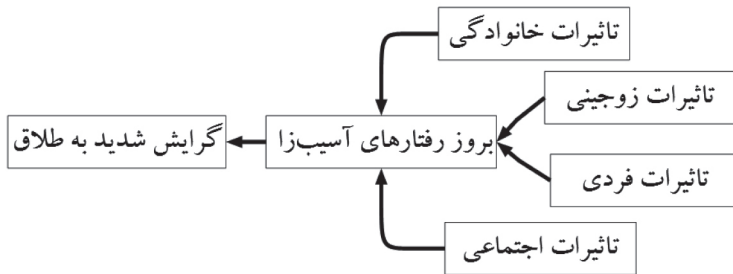
با توجه به تفاوتی که بین همبستگی‌ها و علت است چنین به نظر می‌رسد علت بودن یک

همبستگی نزد نظریات مختلف مفروض واقع شده است و با این فرض به شیوه پدید آمدن طلاق از ناحیه یک علت توسط بیان اموری که با این علت در ارتباط است، پرداخته اند. برای مثال در نظریه شبکه، دخالت خانواده که فقط یک همبستگی با طلاق دارد، یک علت مفروض واقع شده است و اموری که سبب به وجود آمدن این دخالت شده است مانند تسلط شبکه و... بررسی شده است. به نظر می رسد این شیوه، صحیح نیست زیرا؛ اول اینکه نحوه تبدیل شدن یک همبستگی به علت مشخص نشده است. دوم اینکه از اثرات ناشی از این همبستگی بر زندگی زوجین غفلت شده است و سوم اینکه شیوه ارتباط این تأثیرات مختلف با یکدیگر بیان نشده است. نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات به این سه امر مهم توجه کرده است. براساس این نظریه، تأثیرات ناشی از یک همبستگی آن را تبدیل به علت می کند. به بیان دیگری همبستگی هر چند از طرف فرد، زوجین، خانواده ها و یا اجتماع وارد می شود، زمانی به علتی برای طلاق تبدیل می شود که تمامی تأثیرات فردی، زوجینی، خانوادگی و اجتماعی را به همراه داشته باشد و اگر این تأثیرات توسط این همبستگی به وجود نیاید یا شدت آن کم و ناچیز باشد، این همبستگی سبب طلاق نمی شود. برای اشاره به این رشد و رویش و گسترش در این نظریه مفهوم علت به کار برده شده است.

امام علی علیه السلام در خطبه ۱۶۸ نهج البلاغه می فرماید: «من تا آنگاه که مدارا سودمند افتد این مهم را به مدارا از میان بخواهم داشت و چون چاره ای نیابم، داغ کردن آخرین علاج است». به نظر می رسد این منطق در زندگی خانوادگی نیز جاری است. تا زمانی که موضوعی قابل رفع و چشم پوشی باشد و به علت تبدیل نشده باشد، زوجین به زندگی ادامه خواهند داد، اما وقتی چاره ای نباشد تحمل این زندگی ممکن نخواهد بود.

ناباروری، یک همبستگی فردی است؛ یعنی از ناحیه فرد وارد زندگی مشترک می شود، اما زمانی تبدیل به علت می شود که از نظر خانوادگی، فرد با بی توجهی خانواده طرف مقابل یا با نیش و کنایه های آنها روبرو شود؛ از نظر زوجینی یا روابط میان زوجین، فرد با بی توجهی طرف مقابل یا با کاهش همکاری و مسئولیت پذیری او روبرو شود؛ از نظر اجتماعی در قالب مضامین نادرستی مانند اجاق کور و... خود را تحت فشار ببیند و از نظر فردی احساس

نقص و کمبود شدید کند. بین این تأثیرات نیز یک روابط منطقی وجود دارد که در شکل ۱ نشان داده می شود.

شکل ۱. تبیین روابط میان اثرات مختلف یک همبستگی مثل طلاق

برآیند تمام این تأثیرات از طریق فرد در قالب بروز رفتارهای آسیب‌زایی مانند خشم، عصبانیت و... به روابط بین زوجین وارد می شود. این رفتارها سبب اختلافات شدید میان زوجین می شود و در این حالت است که ناباروری و نازایی به علتی برای طلاق تبدیل شده است.

۳-۲. علت‌های زمینه‌ساز طلاق

علت‌های زمینه‌ساز و مستقیم طلاق کدامند؟ نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات با ارائه مفهوم علت‌های زمینه‌ساز به این مهم پرداخته است. علت‌های زمینه‌ساز به زمینه‌هایی اشاره دارد که محل بروز همبستگی‌های مختلفی مانند همبستگی‌های فردی، زوجینی، خانوادگی یا اجتماعی است. در این نظریه دو علت مدرنیته و شهرنشینی، جهل و ناآگاهی بسترهایی است که تمامی همبستگی‌ها از آنها ناشی می شود.

۳. شیوه اجرای پژوهش

۳-۱-۳. روش پژوهش

۳-۱-۱-۳. روش مروری

روش مروری، غیرسیستماتیک، روایتی یا نقلی روشی است که در آن نویسنده یا نویسندگان برای یافتن پاسخ سؤال مورد نظر براساس ذهنیت قبلی خود از موضوع مورد بحث مقالات

1. Non-systematic or narrative review

و مطالعات مرتبط را جست و جوی می‌کنند و این جست و جو را تا رسیدن به مقالات مورد نظر و انتخاب مطالعات مناسب ادامه می‌دهند. سپس با جمع بندی نتایج به دست آمده و تلفیق آن با تجربیات خود نتیجه‌گیری نهایی را ارائه می‌دهند.

۳-۲. روش تحلیلی

مرور سیستماتیک یا جامع^۱ انجام همین مراحل، اما براساس قاعده دقیق و از قبل تنظیم شده است؛ یعنی تمام مراحل از جست و جو تا انتخاب مقالات، معیارهای ورود و حذف مقالات، نحوه ارزیابی کیفیت و شیوه استخراج داده‌ها و ترکیب آنها همگی براساس قاعده‌ای مشخص صورت می‌گیرد. (حشمت، ۱۳۸۶) در متاآنالیز^۲ یا فراتحلیل، با بهره‌گیری از روش‌های آماری به ترکیب داده‌ها و نتایج به دست آمده از یک مرور سیستماتیک می‌پردازند. بنابراین، می‌توان آن را مرحله پایانی از مرور سیستماتیک دانست که از مراحل زیر تشکیل شده است:

متغیرهای مستقل پژوهش حاضر شامل تمام علت‌هایی است که از سوی محققان بررسی شده است و علل فزاینده‌گرایش به طلاق معرفی شده‌اند و متغیر وابسته تحقیق حاضر گرایش به طلاق است. در این تحقیق از روش دوم استفاده شده است.

۳-۲. جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری پژوهش حاضر تمام تحقیقات صورت‌گرفته درباره علت‌های طلاق در بازه زمانی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۵ بود. این تحقیقات شامل پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌ها و مقالات علمی-پژوهشی بود. جست و جوی مقالات ویژه کنفرانس‌ها از پایگاه مرجع دانش (سیلولیکا) انجام شد. مقالات علمی-پژوهشی نیز از مجلات علمی نمایه شده در پایگاه مجلات تخصصی نور جمع‌آوری گردید. برای تکمیل شدن جست و جوها از پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (www.SID.ir) و پرتال جامع علوم انسانی (www.ensani.ir) استفاده شد. برای جست و جو در پایان‌نامه‌ها از سایت پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (www.irandoc.ac.ir) استفاده شد و پس از مراجعه به این مرکز، اطلاعات پایان‌نامه‌های مورد نظر

1. Systematic review or overview
2. Meta- analysis

استخراج گردید. در نهایت ۱۰۰ مقاله علمی - پژوهشی و ۵۰ پایان نامه علمی معتبر بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ برای بررسی انتخاب شد. این تحقیقات از نظر روش به دو دسته علی - مقایسه‌ای و همبستگی تقسیم شدند. در نهایت تعداد ۵۵ مقاله و پایان نامه که معیارهای لازم را داشتند، انتخاب و فراتحلیل به روی ۲۶۰ آزمون خروجی از آنها انجام شد.

۳-۲-۱. ملاک‌های ورود مقالات، پژوهش‌ها و پایان نامه به پژوهش

تحقیقاتی در فراتحلیل انتخاب شدند که مبانی و روش علمی براساس معیارهای انتخاب شده را داشته باشند و اطلاعات لازم برای فراتحلیل را به درستی بیان کرده باشند. این معیارها عبارت بود از: مقالات رتبه علمی پژوهشی داشته باشند؛ تحقیق چارچوب نظری داشته باشد؛ نویسندگان کارشناس ارشد یا دکتر باشند؛ تئوری استفاده شده، بیان شده باشد؛ روش تحقیق به درستی گزارش شده باشد؛ تکنیک نمونه‌گیری و فرمول نمونه‌گیری بیان شده باشد؛ اعتبار و روایی پرسش‌نامه‌ها بیان شده باشد و جامعه آماری بیان شده باشد. در پژوهش حاضر از بین ۱۵۰ اثر شناسایی شده تعداد ۵۵ اثر که معیارهای ورود به فراتحلیل را داشتند، انتخاب شد. در تحقیقات مختلف عوامل متعددی برای طلاق ذکر شده که با انواع مختلفی از آزمون‌ها مورد بررسی قرار گرفته است. با بررسی دقیق ۵۵ اثر انتخاب شده برای ورود به پژوهش، ۲۶۰ آزمون از آنها استخراج شد.

۳-۲-۲. تعیین یک اندازه اثر برای هر آزمون

اندازه اثر نشان‌دهنده میزان یا درجه حضور یک پدیده در جامعه است و هرچه اندازه اثر بزرگ‌تر باشد درجه حضور پدیده بیشتر است. چون فراتحلیل تکنیکی آماری است که به ترکیب اندازه اثرهای حاصل از انجام پژوهش‌های مختلف می‌پردازد، پس در فراتحلیل، اصل اساسی عبارت است از: محاسبه اندازه اثر برای تحقیقات مجزا و برگرداندن آنها به یک ماتریس مشترک و ترکیب آنها برای دستیابی به میانگین اندازه اثر یا میانگین تأثیر. سنجش اندازه اثر باید به صورتی باشد که در بین تحقیقات مختلف قابل مقایسه باشد. دو نوع اندازه اثر معروف و متداول وجود دارد که عبارتند از R و d که d را برای تفاوت‌های گروهی و R را برای مطالعات همبستگی به کار می‌برند. در پژوهش حاضر از شاخص R استفاده شد و آمارهای F, T, X^2 ، با استفاده از فرمول‌های جدول ۱ به R تبدیل شده‌اند. (فراهانی، ۱۳۸۴)

فرمول‌های تبدیل آزمون‌های X^2 ، T و F به اندازه اثر (R)

آماره‌ای که باید تبدیل شود	فرمول تبدیل به R
T	$\sqrt{\frac{T^2}{T^2 + DF}}$
F	$\sqrt{\frac{F}{F + DF (error)}}$
X^2	$\sqrt{\frac{x^2}{N}}$

پس از به دست آوردن اندازه اثرها میانگین اندازه اثر نهایی مشخص و برای تفسیر اندازه‌های اثر از جدول کوهن^۱ استفاده شد. براساس نظر کوهن اندازه‌های اثرهای ۰/۱، ۰/۳، ۰/۵، به ترتیب به عنوان شاخص‌های کم، متوسط و زیاد قلمداد شد. (فراهانی، ۱۳۸۴)

۴. یافته‌های پژوهش

پس از بررسی و تحلیل پژوهش‌های مختلف این نتیجه حاصل شد که تمام موارد بیان شده در تحقیقات پیشین با طلاق همبستگی دارد. بنابراین با بررسی پژوهش‌های منتخب تعداد ۲۶۰ آزمون برای فراتحلیل استخراج شد. همبستگی‌های مطرح شده در این آزمون‌ها را می‌توان به شرح زیر تقسیم بندی کرد:

۴-۱. نحوه تبدیل همبستگی‌های طلاق به علت طلاق

۴-۱-۱. همبستگی‌های فردی طلاق

جدول ۲

اندازه اثر همبستگی‌های فردی طلاق

عنوان	تعداد آزمون	جمع کل جمعیت نمونه	اندازه اثر
اعتیاد	۱۱	۴۱۱۱	۰/۳۶۶
ضعف مبانی اعتقادی	۹	۲۸۶۱	۰/۳۸۶
ضعف مسئولیت‌پذیری	۳	۱۸۲۵	۰/۵۷۷

1. Cohen

۰/۵۳۷	۳۷۶۰	۱۰	خشونت و بداخلاقی
۰/۶۵۳	۱۳۷۵	۳	بیماری های روحی جسمی
۰/۲۹۷	۳۳۴۵	۹	تغییر نگاه به طلاق
۰/۴۴۷	۱۰۵۹	۴	بی سواد ی و تحصیلات کم
۰/۲۸۸	۱۱۵۳	۳	بی بندوباری
۰/۳۵۹	۶۸۰	۲	موفق نبودن یا دست نیافتن به اهداف
۰/۳۲۶	۳۲۴۹	۷	نداشتن بلوغ فکری تربیتی

همبستگی های فردی همبستگی هایی هستند که توسط یکی از زوجین وارد زندگی مشترک می شود و زندگیشان را تحت تأثیر قرار می دهد. این مصادیق در جدول ۲ نمایش داده شده است.

جدول ۳

فرا تحلیل همبستگی های فردی و میزان گرایش به طلاق

تعداد آزمون ها	آزمون های به کار رفته شده	میانگین اندازه اثر همبستگی های فردی
۵۸ آزمون	همبستگی پیرسون و اسپرمن آزمون کای دو، آزمون تی	$\frac{\sum R}{N} = ۰/۴۲۳$

فرا تحلیل بر روی آزمون هایی که در آنها همبستگی های فردی و میزان گرایش به طلاق بررسی شده است، در جدول ۳ نشان داده شد. براساس این فرا تحلیل میانگین اندازه اثر همبستگی های فردی ۰/۴۲۳ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می شود.

۴-۱-۲. همبستگی های زوجینی طلاق

این همبستگی ها از ارتباط بین زوجین ناشی می شود و بر زندگی مشترک تأثیر می گذارد که به سه دسته ساختاری، انتخابی و ارتباطی تقسیم می شود.

جدول ۴

اندازه اثر همبستگی های ساختاری - زیستی طلاق

عنوان	تعداد آزمون	جمع کل جمعیت نمونه	اندازه اثر
مردسالاری یا سبک زندگی سنتی	۲	۷۹۲	۰/۵۸۷

۰/۲۹	۱۱۶۸	۴	میزان زندگی مشترک کم
۰/۳۷۵	۱۱۹۴	۷	اختلالات جنسی
۰/۲۸۲	۳۵۳	۲	نازایی
۰/۳۴	۱۸۲۱	۶	تعداد فرزند کم
۰/۴۸۱	۲۲۰۴	۶	ازدواج مجدد

همبستگی های ساختاری-زیستی همبستگی هایی است که زندگی زوجین را از جنبه ساختاری-زیستی تحت تأثیر قرار می دهد. این مصادیق در جدول ۴ نمایش داده شده است.

جدول ۵

فرا تحلیل همبستگی های ساختاری و میزان گرایش به طلاق

تعداد آزمون ها	آزمون های به کار رفته شده	میانگین اندازه اثر همبستگی های ساختاری
۲۷ آزمون	همبستگی پیرسون واسپریمن آزمون کای دو، آزمون تی	$۰/۳۹۲ = \frac{\sum R}{N}$

فرا تحلیل بر روی آزمون هایی که در آنها همبستگی های ساختاری و میزان گرایش به طلاق بررسی شده است، در جدول ۵ نشان داده شد. طبق این فرا تحلیل میانگین اندازه اثر همبستگی های ساختاری ۰/۳۸۲ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می شود.

جدول ۶

اندازه اثر همبستگی های انتخابی مؤثر بر طلاق

عنوان	تعداد آزمون	جمع کل جمعیت نمونه	اندازه اثر
اختلاف عقاید زوجین	۹	۲۴۸۴	۰/۴۳۸
نداشتن کفویت در تحصیلات یا داشتن اختلاف تحصیلی زیاد	۵	۱۷۶۵	۰/۱۶۴
نداشتن اختلاف تحصیلی	۲	۵۶۸	۰/۳۹
شناخت کم همسر	۸	۲۷۵۴	۰/۳۷۲
همسان نبودن همسران	۶	۲۲۸۲	۰/۳۳۲
نبود تناسب سنی زوجین	۶	۱۸۴۱	۰/۲۳۳
اختلاف طبقاتی، فرهنگی، اجتماعی	۱۱	۳۴۹۰	۰/۳۸۳
شیوه همسرگزینی اشتباه	۴	۱۱۵۳	۰/۴۹۵

همبستگی های انتخابی مؤثر بر طلاق، همبستگی هایی است که از آغاز و تأسیس زندگی مشترک زوجین را تحت تأثیر قرار می دهد. این مصادیق در جدول ۶ نشان داده شده است.

جدول ۷

فرا تحلیل همبستگی های انتخابی و میزان گرایش به طلاق

تعداد آزمون ها	آزمون های به کار رفته شده	میانگین اندازه اثر همبستگی های انتخابی
۴۵ آزمون	همبستگی پیرسون واسپریمن آزمون کای دو	$\frac{\sum 1^R}{N} = ۰/۳۵۳$

فرا تحلیل بر روی آزمون هایی که در آنها همبستگی های انتخابی میزان گرایش به طلاق بررسی شده، در جدول ۷ نشان داده شده است. براساس این فرا تحلیل میانگین اندازه اثر همبستگی های انتخابی ۰/۳۵۳ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می شود.

جدول ۸

اندازه اثر همبستگی های ارتباطی طلاق

عنوان	تعداد آزمون	جمع کل جمعیت نمونه	اندازه اثر
رضایت زناشویی کم	۹	۳۰۰۶	۰/۴۷۷
برآورده نشدن انتظارات	۶	۲۵۲۱	۰/۴۸۵
اختلاف سلیقه بین زوجین	۲	۱۱۸۰	۰/۳۷۶
سوء ظن و تهمت	۴	۹۶۴	۰/۲۵۹
نداشتن تفاهم زناشویی	۶	۲۱۷۵	۰/۳۸۷
نداشتن علاقه به یکدیگر	۶	۲۶۰۴	۰/۴۶۹
کاهش همکاری	۲	۴۷۱	۰/۲۲۵

همبستگی های ارتباطی، همبستگی های است که در روابط خود زوجین رخ می دهد. این مصادیق در جدول ۸ نشان داده شده است.

جدول ۹

فرا تحلیل موضوعات ارتباطی و میزان گرایش به طلاق

تعداد آزمون ها	آزمون های به کار رفته شده	میانگین اندازه اثر همبستگی های ارتباطی
۲۹ آزمون	همبستگی پیرسون واسپریمن آزمون کای دو، آزمون تی	$\frac{\sum 1^R}{N} = ۰/۳۸۲$

فرا تحلیل بررسی بر روی آزمون هایی که در آنها همبستگی های ارتباطی و میزان گرایش به طلاق بررسی شده که در جدول ۹ نشان داده شده است. طبق این فرا تحلیل میانگین اندازه اثر همبستگی های ارتباطی ۰/۴۳۸ به دست آمد که طبق جدول کوهن نزدیک به زیاد ارزیابی می شود.

۴-۱-۳. همبستگی های مربوط به خانواده و دوستان در طلاق

جدول ۱۰

اندازه اثر همبستگی های طلاق مربوط به خانواده و دوستان

عنوان	تعداد آزمون	جمع کل جمعیت نمونه	اندازه اثر
دخالت والدین	۱۹	۵۶۹۲	۰/۴۱۷
ازدواج های تحمیلی و نسجیده	۳	۱۴۷۳	۰/۲۷۶
سابقه طلاق در خانواده ها	۶	۲۳۰۸	۰/۲۹۹
حمایت اشتباه	۳	۱۱۵۳	۰/۴۴

همبستگی های مربوط به خانواده و دوستان، همبستگی هایی است که از ناحیه خانواده زوجین و دوستانشان زندگی آنها را تحت تأثیر قرار می دهد. این مصادیق در جدول ۱۰ نشان داده شده است.

جدول ۱۱

فرا تحلیل همبستگی های وارده از سوی خانواده و دوستان و میزان گرایش به طلاق

تعداد آزمون ها	آزمون های به کار رفته شده	میانگین اندازه اثر همبستگی های وارده از خانواده ها و دوستان
۳۱ آزمون	همبستگی پیرسون واسپریمن آزمون کای دو، آزمون تی	$\frac{\sum R}{N} = ۰/۲۵۸$

فرا تحلیل بررسی بر روی آزمون هایی که در آنها همبستگی های خانوادگی و دوستان بررسی شده، در جدول ۱۱ نشان داده شده است. بر اساس این فرا تحلیل میانگین اندازه اثر همبستگی های وارده از طرف خانواده ها و دوستان ۰/۳۵۸ به دست آمد که بر اساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می شود.

۴-۱. همبستگی‌های اجتماعی- اقتصادی در طلاق

جدول ۱۲

اندازه اثر همبستگی‌های طلاق مربوط به مسائل اجتماعی- اقتصادی

عنوان	تعداد آزمون	جمع کل جمعیت نمونه	اندازه اثر
تغییر ارزش‌ها	۵	۱۰۰۱	۰/۴۵۷
فردگرایی	۳	۱۱۶۲	۰/۳۰۸
بیکاری مرد	۸	۳۲۰۹	۰/۲۸۷
درآمد پایین مرد	۹	۳۴۸۶	۰/۳۷۲
اشتغال زنان و افزایش درآمد آنها	۵	۱۱۱۹	۰/۴۷۲
تحصیلات بالای زنان	۶	۱۴۲۷	۰/۴۵۷
کار بیش از حد	۳	۱۱۷۶	۰/۵۶۵
سرمایه اجتماعی کم	۹	۳۱۱۶	۰/۲۳۳

همبستگی‌های اجتماعی- اقتصادی، همبستگی‌هایی است که از ناحیه جامعه زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این مصادیق در جدول ۱۲ نشان داده شده است.

جدول ۱۳

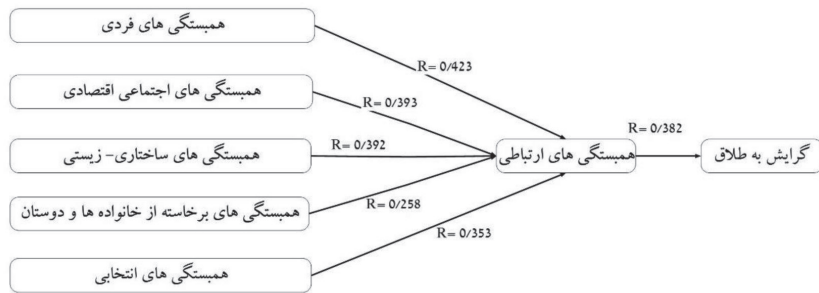
فرا تحلیل همبستگی‌های وارده از سوی جامعه و میزان گرایش به طلاق

تعداد آزمون‌ها	آزمون‌های به کار رفته شده	میانگین اندازه اثر همبستگی‌های وارده از جامعه
۴۸ آزمون	همبستگی پیرسون و اسپرمن آزمون کای دو، آزمون تی	$\frac{\sum R}{N} = ۰/۳۹۳$

فرا تحلیل بر روی آزمون‌هایی که در آنها همبستگی‌هایی مانند اشتغال زنان، تغییر ارزش‌ها، بیکاری و پایین بودن درآمد، مشاغل آزاد و کارگری، نداشتن سرمایه اجتماعی، فردگرایی و میزان گرایش به طلاق بررسی شده که در جدول ۱۳ نشان داده شده است. براساس این فرا تحلیل میانگین اندازه اثر همبستگی‌های وارده از جامعه ۰/۳۹۳ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می‌شود.

۴-۲. تحلیل نتایج

می‌توان الگوی زیر را در تبیین میزان گرایش به طلاق با توجه به همبستگی‌های مختلف ارائه کرد.

شکل ۲. الگوی میزان گرایش به طلاق با توجه به همبستگی های مختلف

براساس فراتحلیل صورت گرفته میانگین اندازه اثر همبستگی های فردی $0/423$ است که براساس جدول کوهن زیاد ارزیابی می شود. همبستگی های فردی مانند ضعف مسئولیت پذیری، بی سواد، ضعف مبانی اعتقادی، خشونت و بداخلاقی، اعتماد، موفق نشدن در دستیابی به اهداف، نداشتن بلوغ فکری و رشد عقلی برای مدیریت زندگی، تغییر نگاه نسبت به طلاق و گرایش مثبت به آن، بی بند و باری، تهمت، توسط یکی از زوجین وارد زندگی مشترک می شود؛ یعنی ممکن است هر یک از زوجین به نوعی این مشکلات را داشته باشند و آنها را به زندگی مشترک خود وارد کنند. در تبیین رابطه بین این همبستگی ها و ایجاد گرایش به طلاق می توان از نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات استفاده کرد. براساس این نظریه اگر توسط یک همبستگی تأثیرات چهارگانه ای در چهار بعد فردی، خانوادگی، زوجینی و اجتماعی ایجاد شود آن همبستگی تبدیل به علت می شود؛ زیرا برآیند و تجمع تأثیرات مختلف آن باعث بروز رفتارهای آسیب زا توسط زوجین می شود و مشکلات ارتباطی زیادی به وجود می آورد. این روند در مورد همبستگی های فردی نیز ایجاد می شود. هر یک از این همبستگی های فردی اگر اثرات خاصی را در چهار بعد ایجاد کند به علتی برای طلاق تبدیل می شود. در بین همبستگی های فردی همبستگی اعتماد بیشترین فرضیه یعنی ۱۱ آزمون را به خود اختصاص داده است. در اسلام اعتیاد به مواد مخدر حرام است (رک. متقی هندی، ۱۴۱۹ ه.ق. ۵/۳۶۸؛ بقره: ۱۹۵)؛ علامه طباطبایی در تفسیر آیه ۱۹۵ سوره بقره می فرماید: «هلاکت به معنای آن مسیری است که انسان نمی تواند بفهمد کجاست و همچنین آن مسیری که نداند به کجا منتهی می شود». آیه شریفه مطلق است در نتیجه نهی در آن نهی

از تمام رفتارهای افراطی و تفریطی است (طباطبایی، ۱۳۸۲، ۶۴/۲). اعتیاد تأثیرات فردی مانند ناراحتی‌های عصبی، اضطراب، ضعف اراده، بی‌توجهی به مسئولیت‌های فردی، ضعف حافظه و به هم خوردن تعادل روانی ایجاد می‌کند (هنریان و یونسی، ۱۳۹۰). با توجه به این عوارض جسمی و روانی گسترده رشد تأثیرات اعتیاد از بعد فردی به بعد اجتماعی، خانوادگی و زوجینی دور از انتظار نیست.

یکی از تأثیرات اجتماعی اعتیاد نابودی پایگاه اجتماعی است. فرزندان به دلیل نداشتن این جایگاه اجتماعی به مادرشان شکایت می‌کنند. همسر نیز در بین دوستان و فامیل نوعی احساس سرخوردگی می‌کند. حمایت نکردن خانواده از فرد معتاد و برخوردهای اعتراضی خانواده طرف مقابل از جمله تأثیرات خانوادگی اعتیاد است. فرد معتاد به علت‌هایی مانند بی‌توجهی به خانواده خود یا خشونت و ناراحتی از سوی خانواده خود حمایت نمی‌شود. همچنین از سوی خانواده طرف مقابل برای نجات فرزندشان از آسیب‌های اعتیاد با برخوردهای اعتراضی روبه‌رو می‌شود. اختلالات جنسی، کاهش همکاری و اختلال در نظام تصمیم‌گیری زندگی از جمله تأثیرات زوجینی اعتیاد است. کاهش همکاری به این دلیل است که اعتیاد در فرد معتاد روحیه فرار از مسئولیت ایجاد می‌کند و همزیستی عادی بین زن و شوهر را از بین می‌برد. (روستا، غیائی و معین، ۱۳۸۹) اختلال در نظام تصمیم‌گیری زندگی به این دلیل است که اعتیاد از نظر فکری و عقلی فرد معتاد را دچار آسیب می‌کند. در چنین شرایطی اگر زوج معتاد باشد، رکن تصمیم‌گیر خانواده از بین رفته و در خانواده هرچ و مرج ایجاد می‌شود و اگر زوج معتاد باشد نظام تربیتی خانواده مختل می‌گردد. در چنین حالتی توافق زوجین در تصمیم‌گیری‌ها به شدت کم می‌شود (زرگر و نشاط دوست، ۱۳۸۶).

بر اساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، تأثیرات ناشی از اعتیاد در نهایت سبب بروز رفتارهای آسیب‌زا مانند خشونت می‌شود. این خشونت به دلیل تغییرات در سیستم عصبی توسط مواد مخدر به وجود می‌آید. تحقیقات نشان می‌دهد ارتباط مثبتی بین اعتیاد مردان و خشونت وجود دارد. تحقیق بر روی ۱۲۰ زن مراجعه‌کننده به مرکز پزشکی قانونی شهر تبریز که توسط شوهران خود کتک خورده بودند، نشان داد ۶۹٪ شوهران سیگار یا مواد مخدر مصرف می‌کردند. (خواجویی زاده راوری، ۱۳۹۴) بنابراین، اگر تأثیرات اعتیاد در چهار بعد

کامل شود و رفتارهای آسیب‌زا ظاهر شود اعتیاد به علتی برای طلاق تبدیل می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد زوجه در ابتدا با اعتیاد شوهر سازگاری نشان می‌دهد. تحقیق بر روی ۴۰۰ زن متأهل زنجانی نشان داد که افزایش مدت زمان اعتیاد سبب گرایش آنها به طلاق می‌شود. (افشاری، ۱۳۹۱) با گذشت زمان، اگر از بروز تأثیرات اعتیاد جلوگیری نشود تأثیرات کامل اعتیاد در هر چهار بعد خود را نشان خواهد داد. همچنین براساس فراتحلیل صورت‌گرفته، میانگین اندازه اثر همبستگی‌های وارده از جامعه ۰/۳۹۳ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می‌شود. همبستگی‌های اجتماعی مانند اشتغال زنان یعنی، جامعه وضعیتی را به وجود آورده است که زن را تشویق به کار بیرون از خانه می‌کند، تغییر ارزش‌ها، بیکاری و پایین بودن درآمد، مشاغل آزاد و کارگری، نداشتن سرمایه اجتماعی و فردگرایی همبستگی‌هایی هستند که از ناحیه جامعه زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

در بین همبستگی‌های بررسی شده، همبستگی‌های اجتماعی - اقتصادی بیشترین فرضیه یعنی ۱۷ آزمون را به خود اختصاص داده است. کار در راه اداره زندگی مشترک در اسلام اهمیت زیادی دارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «کسی که خود را برای روزی خانواده‌اش به زحمت می‌اندازد و کار می‌کند مانند رزمنده است که در راه خدا می‌جنگد» (کلینی، ۱۳۶۳، ۸۸/۵). بیکاری و نداشتن درآمد کافی یا به بیان دیگر وضعیت سخت اقتصادی در جامعه احتمال وقوع گسیختگی خانواده و بی‌سامانی آن را افزایش می‌دهد (کانگر، ۱۹۹۴، به نقل از حبیب‌پور و نازک‌تبار، ۱۳۹۰). براساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، بیکاری تأثیرات خاصی را در چهار بعد فردی، خانوادگی، اجتماعی و زوجینی ایجاد می‌کند.

۴-۲-۱. تأثیر بیکاری بر زندگی زوجین از نظر بعد فردی

فقر انحراف اخلاقی را به دنبال دارد. حضرت علی علیه السلام فرموده است: «تنگدستی اخلاق رازشست می‌کند» (آمدی، ۱۳۷۵). یکی از تأثیرات فردی بیکاری افسردگی است. در تحقیق بر روی ۳۰ زن طلاق گرفته مشخص شد که بین وضعیت اقتصادی و سطح افسردگی زنان همبستگی و رابطه معکوس معنادار وجود دارد؛ یعنی هرچه وضعیت اقتصادی سخت‌تر شود افسردگی

در زنان زیاد می شود (حیدری، ۱۳۸۲). فقر و بیکاری نیز باعث کاهش عزت نفس مرد می شود. این کاهش عزت نفس سبب بروز استبداد نسبت به دیگران از جمله همسر می شود (یانگ^۱، ۱۹۹۸، به نقل از هنریان و یونسی، ۱۳۹۰). امام علی علیه السلام می فرماید: «فقر و تهیدستی مرد زیرک را در برهان، کند و ناتوان می کند» (سید رضی، ۱۳۷۹). براین اساس، فقر عزت نفس را کم می کند و قدرت و توان برخورد های اجتماعی را از انسان می گیرد. فقیر جرأت دادوستد را از دست می دهد و به انسانی بی اراده تبدیل می شود که قدرت انجام هیچ کاری را ندارد.

۴-۲-۲. تأثیر بیکاری بر زندگی زوجین از نظر بعد خانوادگی

دخالت یکی از تأثیرات خانوادگی بیکاری است؛ زیرا بیکاری سبب می شود زوجین از خانواده های اصلی کمک مالی دریافت کنند. (محسن زاده، عارفی و نظری، ۱۳۹۰) کمک مالی والدین انتظار حرف شنوی و فرمان پذیری را در آنها رشد می دهد.

۴-۲-۳. تأثیر بیکاری بر زندگی زوجین از نظر بعد اجتماعی

فقر در بعد اجتماعی باعث می شود فقیر منزلت اجتماعی چندانی نداشته باشد. در بعضی از روایات بر این نکته تأکید شده است که فقر موجب حقارت می شود. امام علی علیه السلام می فرماید: «فقیر از بیان دلیلش عاجز است» (سید رضی، ۱۳۷۹، حکمت ۳). همچنین ایشان خطاب به فرزند خود می فرماید: «پسرم! کلام فقیر شنیده نمی شود و مقام او شناخته نمی شود». آن حضرت در چند فرمایش جداگانه می فرماید: «هر کس فقیر باشد از مقام و موقعیتی برخوردار نیست و کوچک و خوار شمرده می شود».

۴-۲-۴. تأثیر بیکاری بر زندگی زوجین از نظر بعد زناشویی

سردی روابط، کاهش رضایت زناشویی و بی ثباتی از جمله تأثیرات بیکاری زوجین است. سردی روابط به این دلیل است که بیکاری احساس نزدیکی و تعلق زن و شوهر نسبت به یکدیگر را ضعیف می کند. (عابدی نیا، نقی زاده و بوالهروی، ۱۳۹۴) کاهش رضایت زناشویی به این دلیل است که بیکاری نوعی افسردگی در زنان ایجاد می کند. احمدیان با پژوهش بر روی ۱۱۱ زن طلاق گرفته نشان داد که افسردگی زنان بر روابط آنها با همسرانشان تأثیرگذار است و در نهایت این افسردگی سبب کاهش رضایت مندی زناشویی می شود (احمدیان، ۱۳۸۸). بی ثباتی

1. Yang, j.

به این دلیل است که بیکاری، تعاملات مثبت زوجین به ویژه مردان را کاهش می دهد و کاهش این تعاملات نظام روابط زناشویی را با بی ثباتی همراه می کند (حبیب پور و نازک تبار، ۱۳۹۰). بنابراین، براساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، تأثیرات ناشی از بیکاری در نهایت سبب بروز رفتارهای آسیب زا مانند خشونت، بی مسئولیتی و... می شود. اگر تأثیرات بیکاری در چهار بعد کامل شود و رفتارهای آسیب زا بروز کند، بیکاری به علتی برای طلاق تبدیل می شود.

براساس فراتحلیل صورت گرفته میانگین اندازه اثر همبستگی های ساختاری - زیستی ۰/۳۹۲ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می شود. ازدواج مجدد، تجربه کم زندگی مشترک، تعداد فرزند کم و مردسالاری همبستگی هایی است که از ناحیه ساختاری مانند زندگی مشترک زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می دهد. اختلالات جنسی و نازایی همبستگی هایی هستند که از ناحیه زیستی زندگی مشترک زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می دهند.

نازایی، ناباروری و تعداد کم فرزندان در بین همبستگی های ساختاری - زیستی بیشترین فرضیه یعنی، ۸ آزمون را به خود اختصاص داد. نازایی و ناباروری یکی از همبستگی هایی است که از ناحیه زیستی زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می دهد و احتمال وقوع گسیختگی خانواده و بی سامانی آن را افزایش می دهد. در تبیین رابطه بین این همبستگی و ایجاد گرایش به طلاق می توان از نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات استفاده کرد. ناباروری یک همبستگی فردی است؛ یعنی از ناحیه فرد وارد زندگی مشترک می شود، اما زمانی تبدیل به علت می شود که از نظر خانوادگی فرد با بی توجهی خانواده طرف مقابل یا با کنایه های آنها روبه رو شود. از نظر زوجینی یا روابط میان زوجین فرد با بی توجهی طرف مقابل یا با کاهش همکاری و مسئولیت پذیری او روبه رو می شود. از نظر اجتماعی در قالب مضامین نادرستی مانند اجاق کور و... خود را تحت فشار ببیند و احساس کند در جامعه مسخره می شود. خداوند متعال در قرآن خطاب به بندگان می فرماید:

ای کسانی که ایمان آورده اید! هیچ قومی حق ندارد قومی دیگر را مسخره کند. چه بسا که آنان از ایشان بهتر باشند. هیچ یک از زنان حق ندارند زنانی دیگر را مسخره کنند؛ چون ممکن است آنها از ایشان بهتر باشند و هرگز عیب های خود را

برملا مکنید و لقب بد بر یکدیگر منهد که این بد رقم یادآوری از یکدیگر است که بعد از ایمان باز هم یکدیگر را به فسوق یاد کنید و هر کس توبه نکند همه آنها از ستمکارانند. (حجرات: ۱۱)

براساس این برآیند تمام این تأثیرات از طریق فرد در قالب بروز رفتارهای آسیب‌زایی مانند خشم، عصبانیت و... به روابط بین زوجین وارد می‌شود. این رفتارها سبب اختلافات شدید میان زوجین می‌شود و در این حالت است که نابرابری و نازایی به علتی برای طلاق تبدیل می‌شود. براساس فراتحلیل صورت گرفته، میانگین اندازه اثر همبستگی‌های انتخابی ۰/۳۵۳ به دست آمد که براساس جدول کوهن متوسط رو به زیاد ارزیابی می‌شود. همبستگی‌های انتخابی مانند نداشتن کفویت در عقاید، نداشتن اختلاف تحصیلی، اختلاف طبقاتی، شناخت کم از همسر، نبود کفویت در تحصیلات، نداشتن تناسب سنی و استفاده از سبک نامناسب انتخاب همسر همبستگی‌هایی است که از ناحیه آغاز و تأسیس زندگی مشترک زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

براساس فراتحلیل صورت گرفته میانگین اندازه اثر همبستگی‌های خانوادگی ۰/۲۵۸ به دست آمد که براساس جدول کوهن کم رو به متوسط ارزیابی می‌شود. در اینکه خانواده و دوستان در همبستگی ازدواج و ادامه آن نقش مهمی دارد، جای تردید نیست. همبستگی‌های مربوط به خانواده و دوستان مانند حمایت اشتباه، دخالت، ازدواج اجباری، سابقه طلاق همبستگی‌هایی است که از سوی این افراد زندگی زوجین را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

همبستگی دخالت، در بین همبستگی‌های مربوط به خانواده زوجین بیشترین فرضیه یعنی، ۱۹ آزمون را به خود اختصاص داد. در ایران بسیاری از اختلالات زناشویی نتیجه دخالت‌های نابجا و غیرمنطقی خانواده‌های اصلی در روابط زوجین است. (هنریان و یونسی، ۱۳۹۰) دخالت، تأثیرگذاری اشخاص مختلف مانند والدین، برادر، خواهر و دوستان در زندگی زن و شوهر است به صورتی که در روند ثابت و سالم زندگی زوجین اثر می‌گذارد و احتمال اختلال و بحران را افزایش می‌دهد (تقی‌پور، ابراهیم‌پور و راد، ۱۳۹۱). کاهش عزت نفس و افسردگی از جمله تأثیرات فردی دخالت است. بی‌احترامی به والدین، نداشتن رفت‌وآمد با آنها از جمله تأثیرات خانوادگی دخالت است. ایجاد سوء تفاهم، بی‌احترامی به یکدیگر و ایجاد

تنش در رابطه زن و مرد از جمله تأثیرات زوجینی دخالت است (باستانی، گلزاری و روشنی، ۱۳۸۹). بنابراین، براساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، تأثیرات ناشی از دخالت در نهایت سبب بروز رفتارهای آسیب‌زا مانند خشونت می‌شود. تحقیق روی ۱۲۰ زن مراجعه‌کننده به مرکز پزشکی قانونی شهر تبریز که توسط شوهران کتک خورده بودند، نشان داد که ۶۵٪ این خانواده تحت دخالت خانواده مرد بودند. تحقیقات انجام شده در شهر خدابنده نشان داد که دخالت اقوام زن و مرد در زندگی مشترک زوجین از مهمترین عوامل ایجاد خشونت نسبت به زنان است (خواجویی‌زاده راوری، ۱۳۹۴).

براساس فراتحلیل صورت‌گرفته میانگین اندازه اثر همبستگی‌های ارتباطی ۰/۴۳۸ به دست آمد که براساس جدول کوهن نزدیک به زیاد ارزیابی می‌شود. همبستگی‌های ارتباطی مانند تعارض، نداشتن رضایت زناشویی، کاهش علاقه به یکدیگر، اختلاف سلیقه، نداشتن تفاهم و برآورده نشدن انتظارات همبستگی‌های هستند که در روابط خود زوجین رخ می‌دهد.

براساس شکل ۲ همبستگی‌های ارتباطی به صورت مستقیم سبب اصلی گرایش به طلاق است. مشکلات ارتباطی می‌تواند یک ازدواج خوب را تخریب کند. این مشکلات با برهم زدن روابط زوجین زمینه فروپاشی خانواده را فراهم می‌کند. ارتباط ناسالم و غیرمؤثر ریشه بیشتر مشکلات زناشویی و سوءتفاهم‌های خانوادگی است. مشکلات ارتباطی باعث ضعیف شدن درک زوجین از یکدیگر و برآورده نشدن انتظاراتها و خواست‌های آنها از یکدیگر می‌شود. به عبارت دیگر، الگوهای ارتباطی نامطلوب موجب می‌شود مسائل مهمی که در یک رابطه زناشویی باید به شکل مطلوب به آنها پرداخته شود، حل نشود و آرامشی که فلسفه و هدف ازدواج بود، رخ ندهد. آرامش روانی نخستین حکمت تشکیل خانواده است که قرآن کریم آن را با صراحت بیان کرده است: «وازنشانه‌های او این است که از [جنس] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنارشان آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت نهاد. آری! در این [نعمت] برای مردمی که می‌اندیشند نشانه‌هایی است» (روم: ۲۱).

از جمله مشکلات ارتباطی، نداشتن توانایی حل اختلاف است. در هر ارتباطی ممکن است اختلافاتی ظاهر شود که زندگی زناشویی از این قانون جدا نیست. به علت فاصله‌گرفتن

از اصول ارتباط صحیح ممکن است اختلافات و مشاجراتی در زندگی زناشویی رخ دهد. در بررسی علل طلاق در دادگاه‌های خانواده تهران مشخص شد نداشتن توانایی حل اختلاف اولین عامل مشکل ساز از دید زوجین است. (هنریان و یونسی، ۱۳۹۰) از دیگر مشکلات ارتباطی تعارض است. تعارض می‌تواند عشق و حتی یک ازدواج خوب را تخریب کند. تعارض در خانواده روابط اعضای خانواده و وحدت میان آنها را با خطر روبرو می‌کند و در نهایت باعث فروپاشی خانواده می‌شود (هاشمی، ۱۳۷۶). برای مثال تعارض ممکن است به دلیل نحوه هزینه‌کرد درآمد رخ دهد. تحقیقات نشان می‌دهد که بیشتر تعارضات مالی مربوط به این است که زنان گرایش بیشتری به اختصاص پول برای نیازهای روان‌شناختی مانند زیبایی و منزلت اجتماعی دارند، ولی مردان این‌گونه رفتارها را نشان بی‌توجهی، ناسپاسی و فقدان درک کافی همسر تلقی می‌کنند (محسن‌زاده، عارفی و نظری، ۱۳۹۰). بنابراین، نداشتن شناخت از روحيات و نیازهای یکدیگر سبب می‌شود تفاهم کافی در نحوه هزینه‌کرد در بین زوجین نباشد و تعارض به وجود آید. مهارت‌های ارتباطی به افراد کمک می‌کند در موقعیت‌های آشفته به جای استفاده از رفتارهای منفی و تشنج‌زا مانند انتقاد، سرزنش، طعنه و زخم‌زبان از شیوه‌های سازنده‌تری استفاده کنند و تعارضات موجود در رابطه را با بکارگیری روش‌های مثبت و استفاده کمتر از تعاملات منفی مدیریت کنند و فضایی ایجاد کنند که در آن فرصت بیشتری برای توافق برای مشکلات خانواده وجود دارد (هنریان و یونسی، ۱۳۹۰). قلی‌زاده و اسماعیلیان (۱۳۹۳) در تحقیق بر روی ۲۸۸ نفر اصفهانی نتیجه گرفتند که با افزایش مهارت ارتباطی بین زوجین رضایت آنها از زندگی مشترک بیشتر می‌شود. زاهدی اصل و حسینی (۱۳۹۱) در تحقیق بر روی ۴۰۰ نفر بوشهری نتیجه گرفتند که هرچه مهارت ارتباطی بین زوجین بیشتر شود اختلاف زناشویی کمتر می‌شود.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

در چند سال اخیر مطالعات حوزه طلاق و بررسی علل آن رشد چشم‌گیری داشته است و البته نقطه ضعف این پژوهش‌ها در این بوده است که هر یک از این پژوهش‌ها به صورت تک‌عاملی و در یک محدوده جغرافیایی پدیده طلاق را تحلیل کرده‌اند. می‌توان از رشد و

توسعه این تحقیقات برای برطرف کردن نقطه ضعف آنها یعنی، منطقه‌ای بودن استفاده کرد و از طریق هم‌افزایی نتایج آنها به یافته‌های جدیدی دست پیدا کرد. فراتحلیل روشی است که با خلاصه‌سازی و جمع‌بندی حجم وسیعی از مطالعات سعی دارد تا زمینه کاربردی کردن این مطالعات را فراهم کند. مطالعات فراتحلیلی انجام شده پیشین، نقطه ضعف‌های برجسته‌ای دارند. پوشش دامنه محدودی از تحقیقات و مطالعات، بکارگیری فراتحلیل کیفی به جای کمی، استفاده نکردن از روش فراتحلیل در خلق یک تئوری و نظریه جدید و کاربرد این نظریه در تحلیل یافته‌ها همگی از نقاط ضعف مطالعات فراتحلیلی موجود است. در این فراتحلیل سعی شده است که نقاط ضعف مذکور جبران شود و با یک نگاه کلان و ساختاری در طول یک دهه پدیده طلاق و عوامل بروز آن بررسی شود. در پژوهش حاضر به دامنه وسیعی از مطالعات توجه شد و ۲۶۰ آزمون بررسی شد. گستره جغرافیایی نتایج این تحقیق شامل شهرهای یزد، مشکین شهر، مازندران، شیراز، تهران، کرمانشاه، سنندج، زنجان، اصفهان، همدان، بانه، نقده، تبریز، آران و بیدگل، ایذه، سردشت، میاندوآب، قم، گرمسار، پاوه، گناباد، مینودشت، یاسوج، کاشان، بوشهر، قائم‌شهر، گرگان و سقز است. نتایج فراتحلیل روی ۲۶۰ آزمون استخراجی از این منابع نشان داد که میانگین اندازه اثر علل فردی، علل ساختاری، علل انتخابی، علل وارده از سوی خانواده و دوستان، علل اجتماعی و علل ارتباطی میان زوجین به ترتیب برابر با ۰/۴۲۳، ۰/۳۹۲، ۰/۳۵۳، ۰/۲۵۸، ۰/۳۹۳، ۰/۳۸۲ است.

همچنین از دست‌آوردهای فراتحلیل در خلق تئوری و نظریه «رشد چهار بعدی تأثیرات» و تحلیل یافته‌ها براساس این نظریه استفاده شد. این نظریه سعی دارد علاوه بر چگونگی بروز طلاق توسط یک علت شناخت روابط بین علل مختلف، نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر و تفکیک میان علل زمینه ساز و علل مستقیم طلاق را تبیین و مشخص کند. براساس این نظریه یک همبستگی هرچند از ناحیه فرد یا زوجین یا خانواده‌ها و یا اجتماع وارد می‌شود، اما زمانی به علتی برای طلاق تبدیل می‌شود که تمام تأثیرات فردی، زوجینی، خانوادگی و اجتماعی را به همراه داشته باشد و اگر این تأثیرات توسط این همبستگی به وجود نیاید یا شدت آن کم و ناچیز باشد، این همبستگی سبب طلاق نمی‌شود.

۵-۱. پیشنهادات پژوهش

۵-۱-۱. جلوگیری از تبدیل شدن همبستگی های مختلف به علت

هرچند همبستگی های ارتباطی از نظر تحقیقات بیشترین اندازه اثر را دارد، اما بهترین راهبرد برای جلوگیری از طلاق براساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، اول جلوگیری از تبدیل شدن همبستگی های مختلف به علت است که در این راستا باید با ارائه راهکارهایی به خانواده ها آنها را در همبستگی های مختلف آموزش داد تا هنگام وقوع یک همبستگی نتوانند از علت شدن آن جلوگیری کنند. دوم اینکه باید به ریشه یابی این همبستگی ها پرداخت و به بستریهایی که زمینه ساز ایجاد، رشد و گسترش همبستگی های مختلف است، توجه کرد.

براساس نظریه رشد چهار بعدی تأثیرات، دو بستر به صورت کلان در وضعیت فروپاشی خانواده ایرانی نقش عمده ای دارد. بستر مدرنیته و شهرنشینی که سبب می شود همبستگی های تغییر ارزش ها و کم شدن پایبندی به دین، ارتباط با نامحرم و بی بندوباری، فردگرایی، تغییر نقش های جنسیتی، تغییر نگاه به طلاق، تحصیلات، اشتغال زنان و غیره پدید آید و بستر ناآگاهی و جهل که به دو دسته ناآگاهی خانواده و ناآگاهی زوجین تقسیم می شود. ناآگاهی خانواده ها سبب می شود همبستگی هایی مانند دخالت، تصویرسازی و افشاگری، نگرش اشتباه به عروس یا به داماد، بزرگ کردن مسائل کوچک و کم اهمیت، حمایت اشتباه و نبود حمایت به موقع پدید آید. بستر ناآگاهی زوجین سبب می شود همبستگی هایی مانند نداشتن مهارت های جنسی و ارتباطی پدید آید.

۵-۱-۲. برگزاری دوره های آموزشی

برای زوجین جوان باید شیوه های صحیح رفتاری و دانش و مهارت های ارتباطی مانند مهارت حل تعارض و مذاکره، مهارت گفت و گوی مؤثر، مهارت حل مسئله، مهارت کنترل خشم و شیوه های ابراز وجود زوجین... (فاتحی زاده، ۱۳۸۴) را از طریق برگزاری دوره های آموزشی آموزش داد. این آموزش ها می تواند با عناوینی مانند آموزش مهارت های زندگی، راهبردهای ارتقای کارکرد خانواده، حقوق و تکالیف زوجین و... مطرح شود. (حبیب پور و نازک تبار، ۱۳۹۰)

تحقیق بر روی ۳۰ زوج اصفهانی با هدف تأثیر آموزش مهارت های ارتباط همسران بر میزان

کاهش تعارض زناشویی نشان داد گروهی که مهارت‌های ارتباط با همسران را آموزش دیدند تعارضات زناشویی آنها کاهش معناداری داشته است (بهار، ۱۳۹۰). همچنین پژوهش بر روی ۳۶ زوج جوان نشان داد که آموزش مهارت‌ها بر رضایت جنسی و رضایت زناشویی آنها مؤثر است (دوست‌کام، ۱۳۹۴). ذکر این نکته نیز ضروری است که با توجه به تأثیری که دین در رفتار و عملکرد افراد جامعه دارد، آموزش این مهارت‌ها با رویکرد اسلامی مؤثرتر واقع شود. در پژوهشی دیگر روی ۳۰ زوج اصفهانی مشخص شد که آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر بهبود رضایت مندی زناشویی زوج‌ها مؤثر است.

۵-۱-۳. مشاوره

با مشاوره، افراد از خطرات و چالش‌هایی که ممکن است بعد از ازدواج با آنها روبه‌رو شوند، آگاه می‌شوند و مهارت‌های ارتباطی و زناشویی لازم را فرامی‌گیرند. ترویج مشاوره خانواده به کاهش تضادهای زناشویی و افزایش رضایت از زناشویی کمک زیادی می‌کند. (هنرین و یونسی، ۱۳۹۰)

۵-۱-۴. آموزش مهارت‌های مدیریت خشم

تکرار تعاملات ضعیف ارتباطی زوجین را به تعارض زناشویی می‌کشاند. تعارضات زناشویی پیش‌درآمد جدایی آنهاست که از بگومگوهای ساده شروع شده و تا درگیری‌های شدید لفظی، نزاع، خشونت فیزیکی و جدایی گسترش می‌یابد. استفاده از مهارت‌های مقابله با خشم می‌تواند در کنترل و کاهش این مشکلات بسیار کمک‌کننده باشد. (بشکار، ۱۳۹۱) قرآن نیز مردان را به دوری از بداخلاقی‌هایی که ممکن است انجام دهند، سفارش می‌کند (حکیم، ۱۳۸۹)؛ الفاظی که در این آیات به‌کاربرده شده است بدون هیچ توضیح و تفسیری بیان‌گر رفتاری ناشی از سوء خلق است (رک. بقره: ۲۳۱؛ نسا: ۳۴؛ طلاق: ۱ و ۶).

۵-۱-۵. آموزش و تبلیغ حیا و عفاف

ارتقای فرهنگ عفاف و حجاب در جامعه می‌تواند نهاد خانواده را از خطرهایی که به دلیل بی‌عفتی و بی‌حیایی رخ می‌دهد، محافظت کند. همچنین در راستای حفظ خانواده باید از اختلاط بی‌رویه زن و مرد در جامعه پرهیز شود. (حکیم، ۱۳۸۹)

۵-۱-۶. آموزش برای کاهش گرایش به تجملات

گرایش به تجملات نتیجه مدرنیته و تغییر ارزش‌ها در جامعه است. متأسفانه رسانه ملی آرامش، آسایش و خوشبختی را در داشتن انواع لوازم غیرضروری و پرهزینه زندگی تبلیغ می‌کند و روزنامه‌ها تجملات و پرداختن به دنیازدگی را ترویج می‌کنند. بنابراین، تعارض زوجین برای تجملات دور از انتظار نیست. (حکیم، ۱۳۸۹). خداوند متعال برای درمان این مشکل به راهکار ارشاد و نصیحت اشاره کرده است (رک. احزاب: ۲۹)؛ خداوند متعال در این آیه معرفی حب برتر و وعده پاداش دادن در مقابل آن را راهکاری برای نجات افراد دنیاخواه قرار داده است.

۵-۱-۷. آموزش مسائل و عقاید دینی

میزان نگرش زوجین به ارزش‌ها و مذهب نقش تعیین‌کننده‌ای در سازگاری زناشویی دارد؛ زیرا مذهب شامل رهنمودهایی است که می‌تواند زندگی زناشویی را تحت تأثیر قرار دهد. اینکه افراد به ازدواج به‌عنوان مسئولیتی برای تمام عمر، مهرورزی به یکدیگر، فراهم کردن اسباب آرامش یکدیگر و وفاداری و تعهد به همسر نگاه کنند همگی نشان از تأثیرپذیری روابط زناشویی از مذهب است. (دانش، ۱۳۸۹). در این میان فردی که نگرش‌ها و رفتارهایش براساس هستی‌شناسی اسلامی است، براساس آموزه‌های اسلام و قرآن نیز عمل می‌کند، پس رفتارهای بسیار متفاوتی نسبت به فردی دارد که از هستی‌شناسی غیردینی پیروی می‌کند. در روابط زناشویی نیز افراد تحت تأثیر هستی‌شناسی مذهبی هستند که می‌تواند موجب افزایش تداوم ارتباط آنها و رضایت زناشویی بیشتر در آنها شود (رضاپور، ۱۳۹۲). تحقیق بر روی ۲۴ زن متأهل میبیدی با هدف تعیین اثربخشی آموزه‌های هستی‌شناسی اسلامی بر افزایش رضایت زناشویی نشان داد که آموزه‌های هستی‌شناسی اسلامی رضایت زناشویی زنان را به‌طور معناداری افزایش می‌دهد. همچنین پژوهش بر روی ۲۴ زوج بجنوردی نشان داد که آموزش مسائل دینی موجب افزایش سطح رضایت زناشویی در زوج‌ها می‌شود. تحقیق بر روی ۳۰ زوج اصفهانی نیز نشان داد که سازگاری زناشویی بر اثر آموزش معنویت افزایش می‌یابد (عرب، ۱۳۹۲).

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۸۷). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. تهران: انتشارات دارالقرآن الکریم.
- * نهج البلاغه (۱۳۷۹). تدوین: شریف الرضی. مترجم: دشتی، محمد. تهران: بنیاد نهج البلاغه.
۱. احمدیان، لیلا (۱۳۸۸). بررسی رابطه افسردگی و رضامندی زناشویی در بین زنان در آستانه طلاق شهرستان ارومیه. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی.
 ۲. اسماعیل زاده، علی اصغر (۱۳۹۲). فراتحلیل تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق در طول سال های ۱۳۷۸-۱۳۸۸. طرح پژوهشی منتشر نشده.
 ۳. اسماعیل زاده، علی اصغر، یقایی، علی و عمیدی، شهلا (۱۳۹۴). مرور سیستماتیک تحقیقات انجام شده در زمینه طلاق. نشریه مطالعات ملی جوانان، ۲۷(۱۴)، ۱۱۷-۱۳۲.
 ۴. آمانو، یل (۱۳۸۰). پیامدهای طلاق برای کودکان و بزرگسالان. مترجم: محمدی زادگان، مهناز. تهران: روابط بین المللی انجمن اولیا و مربیان.
 ۵. آمدی، ابوالفتح (۱۳۷۵). غررالحکم و دررالکلم. قم: دارالکتب الاسلامی.
 ۶. باستانی، سوسن، گلزاری، محمود، و روشنی، شهره (۱۳۸۹). طلاق عاطفی: علل و شرایط میانجی. نشریه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۳-۱۰-۲۰.
 ۷. بشکار، سلطان علی (۱۳۹۱). تأثیر آموزش مهارت های مدیریت خشم در کاهش تعارضات زناشویی. نشریه دست آوردهای روان شناختی، ۱-۱۹۹-۲۲۶.
 ۸. بهاری، فرشاد (۱۳۹۰). تأثیر آموزش مهارت های ارتباط همسران بر کاهش تعارضات زناشویی زوج های متعارض متقاضی طلاق. نشریه پژوهش های روان شناسی بالینی و مشاوره، ۱(۱)، ۵۹-۷۰.
 ۹. تقی پور، فریدون، ابراهیم پور، داوود، و راد، فیروز (۱۳۹۱). عوامل اجتماعی مرتبط با ناسازگاری زناشویی در بین زوج های مراجعه کننده به دادگاه خانواده مشکین شهر در سال ۱۳۹۱. نشریه مطالعات جامعه شناسی، ۹، ۳۷-۵۲.
 ۱۰. تیرگری، عبدالحکیم (۱۳۸۶). بررسی اثربخشی هوش هیجانی بر روابط زناشویی. پایان نامه دکتری انیستیتو روان پزشکی تهران.
 ۱۱. حاجیان، فاطمه (۱۳۹۳). فراتحلیل مطالعات خانواده در زمینه عوامل مقوم و عوامل فرساینده خانواده ایرانی. نشریه زنان، ۱۰۱-۳۹.
 ۱۲. حبیب پور، کرم، و نازک تبار، حسین (۱۳۹۰). عوامل طلاق در استان مازندران. نشریه مطالعات راهبردی زنان، ۵۳-۸۷-۱۲۸.
 ۱۳. حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۱۴ ه.ق). وسائل الشیعه. قم: آل البیت.
 ۱۴. حشمت، رامین (۱۳۸۶). مبانی نگارش علمی. تهران: انتشارات مرکز فکر.
 ۱۵. حکیم، منذر (۱۳۸۹). علل طلاق و راهبردهای کاهش آن از دیدگاه قرآن. نشریه مطالعات راهبردی زنان، ۴۹(۱۳)، ۲۹۳-۳۴۸.
 ۱۶. حیدری، حسن (۱۳۸۲). مقایسه سطح افسردگی زنان و مردان طلاق گرفته از زمان طلاق تا یک سال بعد از آن در شهرستان ورامین. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت معلم تهران.
 ۱۷. خامنه ای، سیدعلی، سیاست های کلی خانواده. مشاهده شده در پایگاه <https://farsi.khamenei.ir/news-34254?content?id=34254>
 ۱۸. خواجهبوی زاده راوری، زینب (۱۳۹۴). اثربخشی زوج درمانی ساختاری مذهب محور برانصراف از طلاق و سازگاری زناشویی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید باهنر.
 ۱۹. دانش، عصمت (۱۳۸۹). افزایش سازگاری زناشویی زوج های ناسازگار با مشاوره از چشم اندازی اسلامی. نشریه مطالعات روان شناختی، ۲(۶)، ۱۶۷-۱۸۳.
 ۲۰. دوست کام، محمد (۱۳۹۴). تأثیر آموزش مهارت های زندگی بر رضایت جنسی و زناشویی در زوج های جوان. نشریه دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی، ۴(۴)، ۱۴-۲۲.
 ۲۱. ذوالفقاری، شادی (۱۳۹۲). فراتحلیلی بر پژوهش های انجام شده در زمینه علل مؤثر بر طلاق. کتابخانه دیجیتال دانشگاه علامه طباطبایی.
 ۲۲. رضای پور، یاسر (۱۳۹۲). اثربخشی آموزه های هستی شناسی اسلامی بر رضایت زناشویی زنان متأهل. نشریه روان شناسی و دین، ۲۲، ۵-۱۹.

۲۳. رضانی، نازی (۱۳۹۰). مقایسه سرسختی بین زوج‌های متقاضی و غیرمتقاضی طلاق. نشریه علوم رفتاری، ۱۸، ۳۷۳-۳۷۸.
۲۴. روستا، لهراسب، غیائی، پروین، و معین، لادن (۱۳۸۹). بررسی علل اجتماعی گرایش به طلاق در بین زنان مراجعه‌کننده به دادگاه خانواده شیراز: نشریه زن و جامعه، ۱۳(۱)، ۷۷-۱۰۴.
۲۵. روشن فکر، پیام، جواهری، جلوه، و کلانتری، عبدالحسین (۱۳۹۰). مرورسه دهه تحقیقات علل طلاق در ایران. نشریه مطالعات راهبردی زنان، ۵۳، ۱۲۹-۱۶۲.
۲۶. زارع، صادق، عنایت، حلیمه، و نجفی اصل، عبدالله (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر طلاق زود هنگام در بین جوانان شهری شهر بوشهر. نشریه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۳(۲)، ۱-۳۵.
۲۷. زاهدی اصل، محمد، و حسینی، سیدمجید (۱۳۹۱). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر میزان اختلاف خانوادگی در بوشهر. نشریه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۱(۱)، ۱-۳۰.
۲۸. زرگر، فاطمه، و نشاط دوست، حمید (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر در بروز طلاق در شهرستان فلاورجان. نشریه خانواده پژوهی، ۱۱، ۷۳۸-۷۴۹.
۲۹. ساروخانی، باقر (۱۳۸۵). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: انتشارات سروش.
۳۰. صدیق، غلامرضا، و اصغرپور، احمدرضا (۱۳۸۸). عدم توافق ارزشی و تأثیر آن بر ناسازگاری زوجین در مشهد. نشریه مطالعات اجتماعی ایران، ۷، ۶۴-۸۵.
۳۱. طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۲). تفسیرالمیزان. مترجم: موسوی همدانی، سیدمحمدباقر. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۳۲. عابدی نیا، نسرين، بوالهري، جعفر، و نقی زاده، محمد مهدی (۱۳۹۴). مقایسه عوامل زمینه ساز تقاضای طلاق بر حسب جنسیت در تهران سال ۱۳۸۵-۱۳۸۶. نشریه مطالعات روان شناختی، ۴۲، ۱۴۱-۱۷۷.
۳۳. عرب، حمیدرضا (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش معنویت بر سازگاری زناشویی زوجین. نشریه مطالعات اسلام و روان شناسی، ۱۲(۷)، ۹۵-۱۱۲.
۳۴. فاتحی زاده، مریم (۱۳۸۴). بررسی تأثیر عوامل خانوادگی در پایان بودن آمار طلاق در شهرهای یزد، اردکان و میند. نشریه مطالعات تربیتی و روان شناسی، ۱۱(۶)، ۱۱۷-۱۳۶.
۳۵. فراهانی، حجت‌الله (۱۳۸۴). روش‌های پیشرفته در علوم انسانی. اصفهان: جهاد دانشگاهی.
۳۶. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۳). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۷. گلدنبرگ، ایرنه (۱۳۸۲). خانواده درمانی. مترجم: نقش بندی، سیامک، و حسینی شاهی، پرواتی. تهران: نشر روان.
۳۸. متقی هندی، علی بن حسام (۱۴۱۹). کنزالعمال. لبنان: دارالکتب العالمیه.
۳۹. محسن زاده، فرشاد، عارفی، مختار، و نظری علی محمد (۱۳۹۰). مطالعه کیفی عوامل نارضایتی زناشویی و اقدام به طلاق (مطالعه موردی شهر کرمانشاه). نشریه مطالعات راهبردی زنان، ۵۳، ۷-۴۲.
۴۰. محمدی ری شهری، محمد، و پسندیده، عباس (۱۳۸۹). تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
۴۱. هاشمی، رضا (۱۳۷۶). بررسی انواع تعادل ساختار نظام خانواده و رابطه آن با کشمکش‌های زن و شوهر. پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی. دانشگاه فردوسی مشهد.
۴۲. هنریان، مسعود، و یونسی، جلال (۱۳۹۰). بررسی علل طلاق در دادگاه‌های خانواده تهران، نشریه قضاوت، ۷، ۱۲-۱۵.